

ბ. ა. აბოცაშვილი

გვერდის ობიექტის ბარძიმი

ქართულ ხელოვნებაში (ხუროთმოძღვრების შემდეგ), ვერც ვარაუდია, შორეულ დღეში ოქრომჭედლობის უქონაობა. ქართული ქვეყნის ძველების შექმნა და შესწავლა საბჭოთა საქართველოს მეცნიერების საქმეა, სახელმძღვანელო ტიპის სახელმწიფო უნივერსიტეტისა, რომელსაც სათავეში ედგა აკად. ივ. ჯავახიშვილი. თუმცა ზოგიერთ მეცნიერს წინადაც უზრუნველ ძველების ძარცვების განგადაჩინაობა, მაგრამ შესწავლის მხრივ ძველის პარალელური ინვესტირებული აქტივის იქით ნაბიჯი არ გადაუდგა. მართალია, ამ წერილის შინაარსით სავანე-ბარძიმი-ნახევრები ლიტერატურაში, მისი სურათი მოთავსებული გამოცემებში¹, მაგრამ მაინც უნდა ითქვას, რომ ეს, ქართული ქვეყნის უნიკალური ძველი მონაღოდი ახლანდელი იქნა მეცნიერული აღმოჩენების აღმად და სობუში იფხაზეთის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმის დაარსებით დაღმკვა-საც კი გადაურჩა. ამ მუზეუმის დირექციის თავისიანობამ საშუალება მოძრა სუფში შენახული ბარძიმი დაწვრილებით დამეთვლიერებინა და გადმოშვლა მისი დეტალური ფოტოსურათები.

XI სუკუნის შუა წლებში ბარძიმი ინახებოდა იფხაზეთის პატრიარქულ სალოციო ილიარში და არა ნანგრევებად ქველ ბუღიაში. ეს ძველი ხეხამდე მთელი არ მოსულა. ამჟამად ბარძიმიხაგან გადაჩინილია ზევითა ნაწილი, ფეხი კი აღარსად ჩანს. უკვე ამ სახით ნახა ეს ძველი არქიტექტორი ა. შ. კავლანოვი, როცა ის 80-იანი წლების ბოლოს ეწვია ილიარს. არქეოლოგმა დ. ბაქრაძემ კი 1865 წ. ნახა ბარძიმიც და მისი ფეხიც. მაგრამ არა პარვანდელი ფეხი, არამედ მოგვიანო ხანაში შექმნილი, რასაც გვამცნობს მისი წარწერა. რომელიც ბაქრაძეს მოხავეს აკრული წმინდა დედოფალი ვლადკერისა დეთის-შობილო, შემწყალე შე ბუღიელ შიტროპოლიტი გერმანე მხეტაძე, რომელი ღირს ვიქმენ კადრებად შემკობად ფეხის წმინდისა ამის ბარ-

¹ დ. ბაქრაძეს ბარძიმი უნახავს, როგორც თვითონ ამბობს (საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მუზეუმი, ტფ. 1957, გვ. 23 და ვახუშტის საქართველოს ისტორია, კანონი ტიპის დ. ბაქრაძის წიგნი, I ტ., 1866 წ., გვ. 145 შენ.), ილიარსის ვიზიტის საღარათში 1865 წ. ა. შ. კავლანოვის (Материалы по археологии Кавказа, т. III, Москва 1922, გვ. 17. ტახტა VII-მარტვი) ეს ბარძიმი სულ სხვა ბარძიმი ღვინოა. დ. ბაქრაძის წინადაც არ მოახსენა (გვ. 18). ბარძიმიხაგან ეს ბარძიმი არ უნებებოდა (VIII რგვ.). ბარძიმი სურათს იძლევა აკად. ნ. ა. კონდაკოვი ამჟამად ფოტოგრაფი, რომელსაც ახლანდელი იფხაზეთის მუზეუმი, რომ ძველი XIV-XV სუკუნისა (Исторический сборник, т. II, Тбл. 1915, სტ. 145 გვ. 271-272).

შეშინებულთა, ამის საყურადღებოსა შემამკობელთა და ამის წმიდისა საუ-
დრისა აღმაშენებულთა. ამინ." ამ წარწერასა და გამოსახულებათა შინაწერებში
გვხვდება უმნიშვნელო შეცდომები, გაღმწორებლად მიტოვებულა. აღმათ ოს-
ტატს ან არ უნდადა ბელმეორე გახურებით ნივთის ხაფითში წაგდება, ან შე-
საძლებელია მის თვალს შარბლი გამოეპარა შეცდომები. ასოების მოხაზულობა
ძალზე მკაფიოა, დაჯერებით გამოუყვანილა, საქმიანი, ყველანაირი სპეციალური
შორთულობის იცდენილი.

ეს წარწერა ხაფებით ათარილებს ბარძიში ბაგრატ იფხაბთა მეფის მეფო-
ბისა და შინა დედის გერანდუბტ დედოფლის ეპოქით; მაგრამ, როგორც ჩანს,
ბარძიშის გაფთხების თარიღი შესაძლოა რამოდენადმე კიდევ უფრო ვიწრო ფარ-
გლებით შემოვიზოვნოთ და დავახუსტოთ ბაგრატის თითქმის ორმოცწლიანი მე-
ფობის სარბიელზე. ბაგრატი იფხაბთა მეფედ ხდება 977-78 წელს, ხაში წლის
უკან მას შემდეგ, როცა ის ქართლის ტახტზე დასვა ტარს მეფობებში დავით
დიდმა¹. მაგრამ სახელმწიფო საქმეებს ბაგრატიმ ხელს მოაკლდა შორლოდ 980
წელს და ეგონებ სათუთა დიფიქროთ, რომ ბუდიის ტარის იფხაბს ის 988-9
წლებზე ადრე შესდგომოდეს, ე. ი. ამ დროზე ადრე, როცა იგი გახდებულად
შეება დიდებულ აზნაურებს, როცა მან მხარე დაუქირა თავის შინის გურგენს
ტახტის დაკავებაში და მარცხი გინიკადა, მაგრამ შემდეგ მიხერბებულა დიპლო-
მატიური ფანდით უფრო ვანამტყავს თავისა ძალაუფლება². და შართლიც
თედო გორდონიან XIX საუკუნის ერთ ბელნიწერში, რომელსაც ის უწო-
ლებს „დიდიანთა ქრონიკის“. დადიანთა ოთახზე სანაწერებებს სიმარჯლის
გამო, გამოანახა ერთი ცნობა ბუდიის აქენებზე: „წელს: შვი: ბაგრატი, ძემან
გურგენ მეფისამან კურაპალატმან ბუდიის დოაშენა“³. ე. ი. ბუდიის, რომლის
აქენების შესაძლოა 10 წელიწადიც დასქირდა, სახელდობრ დამთავრებულა
999 წელს. რასაც ვიხსენებთ ბუდიის დამთავრებასთან ერთად მხარე იქნე ოფი
კურთხევის მომენტისათვის ნისი მოწყობილობაც, ე. ი. გაფთხებულა იქნებო-
და ბუდიის საინტერესო ბარძიშიც. შართლიც და მისი წარწერა შორლოდ
იფხაბთა მეფედ იხსენებს ბაგრატსა და მის ტიტულ „კურაპალატს“. 1001 წელს
მღლებულს⁴, და სახელს „ქართველთა მეფეს“. შინის სასოცხლენივე რომ
ატარებდა ბაგრატი, ქუთაისის ტარის 1001 წელს წარწერებში შევანოლა, არ
აღნიშნავს, ე. ი. ბარძიშის გაფთხება უკველია 1001 წელზე ადრე მოხდა და
შინისად. მე თარიღი 999 წელი ამ შინიფაც ნისალებდა, სინამ არ გვიქვს მისი
დახესტების სხვა შესაძლებლობა.

ბარძიშის ბურთობიბებური ნაწილის რთული ბუდიისით თარიღებ არედ
არის დაქვალული სვეტებისანი არკატურითა თითოეული კამარის ქვეშ მოთავსებულ-
ლია წიბ შამილილი თითო ფიფურა. ფიფურათა ამ თანამარ სტატუარულ გარ-
ჩიგებაში ძალდინ მოხერხებულად და ძალდაუტანებლივ შევქილია რაი აქვქტა,

¹ ი. ვ. ჯავახიშვილი, ქართული გრის ისტორია, ტ. II, ტფ. 1914, გვ. 412
² იქვე გვ. 412-413
³ ქრონიკის და სხვა, ტ. I, ტფ. 1924, გვ. 137 (ბუდიანწერის სხვა გვ. 61.
⁴ ი. ვ. ჯავახიშვილი, გვ. 414

რომელიც ორ კომპონიციურ უკუფად აერთებს ამ, ასე ვთქვათ, დამოუკიდებელ აქტინდატებს*. ორ გამოყოფილ არეზე ორტატს გამოუყვანიო შედგომარე ფიგურები, მაგრამ ერთ ხიმაღლეზე კი დანარჩენებთან ერთად, ე. ი. მდგომარეობთან. ამ კამარების ქვეშ მოკეშულა სვეტები შედგომარე ფიგურების აქტინ-აქტინი, ე. ი. მთელი შექმნილი წრის მოპირდაპირე პუნქტებში, სხვანაირი დაშუშაობებისა, ვიდრე სვეტები მდგომარე ფიგურების თავზე გადატარებულს არაკატურისა. ეს უკანასკნელი წერილი და წყვილ-წყვილადაა გამოყვანილი. ბოლოს, უკუფის ერთიანობის შთაბეჭდილების შეხატნელად ბულოფანს მდგომარე ფიგურათა გარდებში შეტანილი აქვს პირველ ხანს შეუქმნეველი, მუბუქი ნიუანსები, რომლებიც ხელს არ უშლის თითოეული გამოსახულების ხიკუთარე დათვლიერებას. ერთს მხარეზე წყენ გვაქვს შედგომარე ქრისტებს ფიგურა, მეორე, პირიქითა მხარეს—ფიგურა შედგომარე ურშიანი ღვთისმშობლისა. მათ შორის მარჯვნივ და მარცხნივ წრეს ჰკრავენ არაკატურები, თითოეული შემცველი ხუთი წინ მამართლი მდგომარე მოკატელებითა და მახარობლებით ფიგურებისა. თითოეულ ფიგურას, ღვთისმშობლის გარდა, დაითული აქვს წარწერა, სახელდობრ (მარცხნიდან მარჯვნივ გაყოლებით):

- 1) ქრისტეს—ბერძნული, ნაწილობრივ უკრავბოდ Γ C X C, დანარჩენებს —ქართული, თითოეულს პირველი სიტყვა .წმიდაჲ კრავბითა; 2) ქა ო მ ნ მ;
  - 3) ქა ო ნ მ ა ტ; 4) ქა ზ ო მ ა ტ ; 5) ქა მ ა მ ზ; 6) ქა მ ზ მ ზ (სტ); 7) ღვთისმშობელი უწარწეროდ; 8) ქა მ ზ მ ზ; 9) ქა ზ ო მ ო მ (სტ); 10) ქა ო მ ო მ ო მ; 11) ქა ზ ო მ ო მ; 12) ქა ო მ ო მ.
- წარწერები შესრულებულია ისეთივე ხელით, როგორიცაა შემომოყვანილი წარწერა ბარძიბის ნაპირისა. მაგრამ რაკ მათ ხელოვანი გლუვ არეზე აღაგებს, ფიგურებს წონასწორობა დაიცვას და იმიტომისა იღბათ, რომ ქრისტესს მამართლს მარცხენა ხიკუთარე და იმასთანავე ძალიან აგრძელებს პირველ ასოს წილს. როგორც შემწიორველების წარწერაში ისევე ფიგურებისაში არის შეცდომები, აგრეთვე გაუსწორებლად დატოვებული.

თითოეული შედგომარე ფიგურის აქტინ-იქტინ მდგომარე ფიგურები, როგორც იყო ნათქვამი, კომპონიციურად შეერთებულია შედგომარესთან. ეს ბოლოწეულია თავების ოდნავი მიხედვით შუა ფიგურებისაგან და ფხვთა ტერაზების მიმართულებით და აგრეთვე ხელების იმორჩაუბით, რომლებიც მინივ ფიგურის კონტურის ხიხლოებებს არ სკოლდებ; ასეთებია ფიგურები ღვთისმშობლის აქტინ-იქტინ, წარწერებით იღნიშნული, როგორც პეტრე და პავლე და ფიგურები იოანესი და იაკობისა ქრისტეს აქტინ-იქტინ. ამ ფიგურებს შორის თითოეულ მხარეზე მოთავსებული სამი ფიგურა კი შედარებით სხვადასხვანაირი და მოკეშული; ისინი არაა განმარტებული დიდებების რაღაც გარკვეული სკეშის მიხედვით. მაგალითად, სამაგე ფიგურის პეტრესა და იაკობს შორის რაკ პირდაპირ უკრავს (ხელოვანს რაღაც უკრი გამოვლენილებს), გრავნილებს დამტკვებელი და მკეურახებელი ხელები ორც ერთ მხარისაგან არაა მიმართული

* ამ გ. იხილეთავე ზებინაშვილი, როგორც გ. რაკ ორც ორც იხილეთავე კრავბითა ქრისტის აღიარებულ გარკვები მიხედვით წყვილობა.

ფების ტერფნი მხოლოდ დგომას გამოხატავენ—ერთ ფიგურას მარცხენა ფეხი აქვს საფუძვლიანად დაბუენილი, მეორეს—მარჯვენა, შესამუს—ორივე თანაბრიად¹. რამოდენადმე სხვანაირად დაყენებულაა სამი ფიგურა თანებსა და პეულეს შორის: ორი გარკვეულად მიმართულია მარცხენა მხარეს, ე. ი. იონანესთან შემატყბილებით, ქრისტესაყენ. თიფები რამოდენადმე მობრუნებულაა, ისე რომ მათ არ უჩანთ მარჯვენა უერი სრულებით, სამხედროდ მადიანადაა გამოშეშეფბელი მარცხენა; მარჯვენა ხელი წარბიდულია გვერდზე ხეფათვენ. ხელის გულის ჩვენებით, და გადაყდენილია ფიგურის საერთო კონტურის საზღურებს. ორივე ფების ტერფიც მარცხნივაა მიმართული, ე. ი. მიფელი ფიგურის საერთო მიმართულებისავენ. მხოლოდ შესამე ფიგურაა წარმოდგენილი საერთო ბოზით წინ მამზირალი, თავის პარდაპირ დაყენებით და ორივე უერის თანასწორად ჩვენებით, მყერდზე შიურდნობილი საბარების დამჭერი ხელებითურით: ფების ტერფები მოყვებულია მოძრაობაში, და არა ისე როგორც სხვებისა უმოყვფლოდ, და მიმართულია მარჯენი

იმგვარი საშუალებით ხელოვანი გურბის მონოტონობის მიფელი შორათულობის იფებულობაში. დეტალების მოხერხებული გადაშლა კი ხელოვანს ხელს უწყობს, შექმნას არკატურის წარეში ორი მიზნიფული ბუნქტი, რომლებიც საფსებით ტოლფასიანია თავისი იფური და შინაარსობრიუ მნიშვნელობის თვლსახრისით. ერთი შეხედვით შეიძლება გვეჩვენოს, რომ ამგვარი უპირატესი მნიშვნელობით ილქურვილია ქრისტეს გამოსახულება. იქედან იფებები ხომ შემწირულების წარწერაც. მაგრამ წარწერაში მიმართვა გაყეთებულია მხოლოდ ლეთისმშობლისადმი და იმიტომაც ამ უკანასკნელის გამოსახულება შინაარსით აშკარად ქრისტეს გამოსახულების დონეაფეა იფული. აქ უნებლიედ უნდა აღუნიშნოთ, რომ წარწერა დინამიფიფებით იფებები ქრისტეს შემდეგ მოთავსებული კომპრიდან, ე. ი. იონანეს შემცველი სერიიდან შოყოლებით; ლეთისმშობელი ყრმითურათ ერთიფდურთია სერიაში უწარწეროდ, ქრისტეს კი წარწერა გაყთებული იქვს—სხვებთან ერთად, თანაბრიად. ბოლოს, ლეთისმშობლის აქთ-იქათ დაყენებულნი არიან პეტრე და პეულე, მოციქულთა შთაუარნი. სხვანაირად რომ ვთქვით, ხელოვანში შესძლო თანაბარი დორებულების შინაარსი მიუკი ამ ორი გამოსახულებისათვის, რომლებიც საშუალო საუკუნეების ხელოვნებაში არ ყოფილან დაპირისპირებულნი: სადაც კი ქრისტე იყო გამოსახული ტაბტზე ნულონარე, აქ ეველა დანიარმენნი უკანი გეგმას ქვებოდა. ხუნს შემთხვევაში კი ხელოვანმა დაუმორჩილა შინაარსი ორნამენტური დეკორის შატერული იფებულობის მოთხოენილებას, რომლის მიხედვითაც ისეთ ყალიბზე დასაშვები იყო ან ტოლფასიანი რგოლების მწყროფი, ანდა მათი რითმული ვარლოება. იქვეტლებია შინამიღური რიცხვით. თუნდაც მხოლოდ ორი იქვენტობა².

¹ სხედროი დამატება და ფახურება მოხერხებულია ქვეით.

² განსაახლებულის წარწერა (ფებზე) ასახულებს ვლატეროს ლეთისმშობელს, ე. ი. უნდა იფებებოთ ლეთისმშობელი გეფრების პიზით. ამის საყვლად კი იფი წარმოდგენილია აქ მარცხენაში იშკითი ასახულებით, რომელიც არ იფლავა ლეთისმშობელს. პეტრე და პეულე ერთი თარიფდობის, როგორც ეს აღნიშნული აქვს კონფაქციის (სხვათაშინა წარმოდგენა, პერი 1914, II, 271), ბედიის ტაძარ—ეფიანი ენობების თანამად—ვლატერონიტისას სახელობისად იფი აქვებული, შერ. ვლატერონის ტაძ.რში ლეთისმშობლის სხვა არებელი გამოსახულებანი შესებ 1914, II, 85—81, 108—9, 117, 102 და 111.

ფიგურების შესრულებაში ჩანს რელიეფის განსაკუთრებული თვისებები შეგნება, როგორც სკულპტურული გაფორმების საშუალებასა. რელიეფი სიგზარისად ამომადლებულია თვითონ ფიგურებში; თავები და აქა-იქ ხელებაც ნახვიარზე მეტი სიმრავლით არის მოცემული. თავების მოდელირებაში ძლიერად გამოყოფილია პირისახის ცალკეული ნაწილები, რომლებიც მოცემულია ისე, როგორც მრგვალო სკულპტურაში. ამის წყალობით ხმარებისას ძალიან გადახებილა პირისახეები — განსაკუთრებით ცხვირები¹ და გადმოშვებული ქსრებით დაფარული შუბლების ზეითი ნაწილები. ამისდა მიუხედავად, რომ მთელი ეს ზემა ნაწილად ბარძიმისა, მთლიანი ზოდიდან გამოკედილი, თვალსაზრისით სიმკრძობისაა. შიშნე რელიეფის მთავარი რაცაა, რასაკვირველია, უკანა მხარესაც სხრულით გაშის ჩინს, მაგრამ, ისე ვაქტათ, რამოდენადმე მისხმურტლული სახით და, რაც ბუნებრივია, გაუპრიადლებული; ე. ი. კომპოზიციის ძირითადი მისებაც, შიგნიდან ამოკედილი, და მთელი მისი დეტალური დამუშავებაც სხვადასხვა ფორმის ჩახვებით და ცალკე პუნსონებითა გარედან, შენახულია შიგნიდანაც². ნაპირზე წარწერა კი ისევე როგორც გამოსახულებათა წარწერები შიგნიდან ასახულია მხოლოდ ზედაპირის უსწომასწორობათ და არ იძლევა მკაფიოსა და სრულ ნახატობას. თავებს შორის თავისი დახვეწილი და ოსტატური გადმოცემით ყველა დანარჩენებში ქრისტეს, ლუთისწმობლის და ყრმის თავები გამოირჩევა. სიმწივე იძლევიან მათთვის დამყარებული იკონოგრაფიული დეტალების რიგს, მაგრამ ამისთანავე ტიპებში მისდევენ ხელოვანისაგან მიღებულ საერთო ტიპს. განსაკუთრებული დიდი მუყაითობა ჩანს ქრისტეს თავის შესრულებაში. ასეც უნდა ყოფილიყო — იმ ბარიკ ეს თავი ოსტატს უფრო მეტ ამოკანებს აძლევდა. მან მოხერხა და მაღწია ქრისტეს გამომეტყველებაში სერიოზობის წმინდა მატერულ შიბეკტილების ისე. როგორც ლუთისწმობლის სახეს შეუქმნა მწუხარე გამომეტყველება. დანარჩენი ფიგურების თავების დამუშავება კი ურთი ჯურისაა, ნაკლებ გამომეტყველებიანი. ინდოვიდუალიზაციის მოკლებული. მათი თავები შემოსილია ერთნაირი თმებით და წვერ-ულვიშებით; მხოლოდ ირანეა (ქრისტეს გვერდით, მარჯვნივ) გამოსახული უწვერ-ულვაშო, თუმცა ამისთანავე უნდა ითქვას, რომ პირისახის მოყვანილობა ირანე შეცვლილი. თმების დალაგებაშიც მისხმარებულია რამდენიმე ტიპური სქემა, საიდანაც გამოვიარდნილია იკონოგრაფიულად დადგენილი პავლეს შუბლის მელოტიანობა და ანდრიას გაყოფილი თმა. მაგრამ არც ამას უმოქმედაა ზოგიადდ შექმნილ პლასტიკურ მოკულობაზე მოკუქლების სხვა იკონოგრაფიული თვისებანი კი ხელოვანს არ წარმოუდგენია. ე. ი. თავებისა და აგრეთვე ხედის ბარძიმის ფიგურების გადმოკუქმით დამახასიათებელია ერთი განსაკუთრებული მოუღენა — მონუმენტულობის ძიება, რომელსაც იაფი უკან იმ ეპოქაში და ცნობილია მოკულობათა სქემატურ კუბიკურობად სკულპტურულ ნაწარმოებებში.

ბედის ბარძიმის უახლოეს ანალოგიას. გადმოკუქმას და პირისახეთა ფაქტურაშიც იძლევა ჯერ ერთი იშხანის 973 წლის ჯვოს ჯვარკმა³. რამოდენი-

¹ სწავლათდ ჩვენს სვეიცოლური დიეტატურა ყოველივე არ იძლევა მთლმ სეგნად სწორ წარმოდენას ბუნური ხელოვნების ტიპობაზე.
² მართალია, დეტალირებაში სოცა აგრეთვე ამ უკანა მ მხარესაც მკაფივნებ განდევნლ სინაყენებ.

მედ უფრო დაშორებულ ანალოგიას — მაგრატ III-ის მიერვე შეკეთებულ კავშირის
 მაცხოვრის იშიახე წოთაქსებულ შუდალიონების ფოგურების ჰარისახეები, მერზე
 სამწირობელი ობუჯიდან და მისი კუბოსათვის გამოყენებული ნაწილები და
 ლაფსყილდის ჯვარი. მართალია, მასალათა (ფერ-ცხლია) და ნაწილობის რიგით
 ნობით ჩამოთვლილები განსხვავდებიან ბედიის ბარძიძისაგან და სამი უკანასკნე-
 ლი კიდევ ვერც ილწვეს ბედიის ბარძიძის მხატვრობას. მაგრამ მაინც ორივე
 მხარის სიახლოვე უკველია.

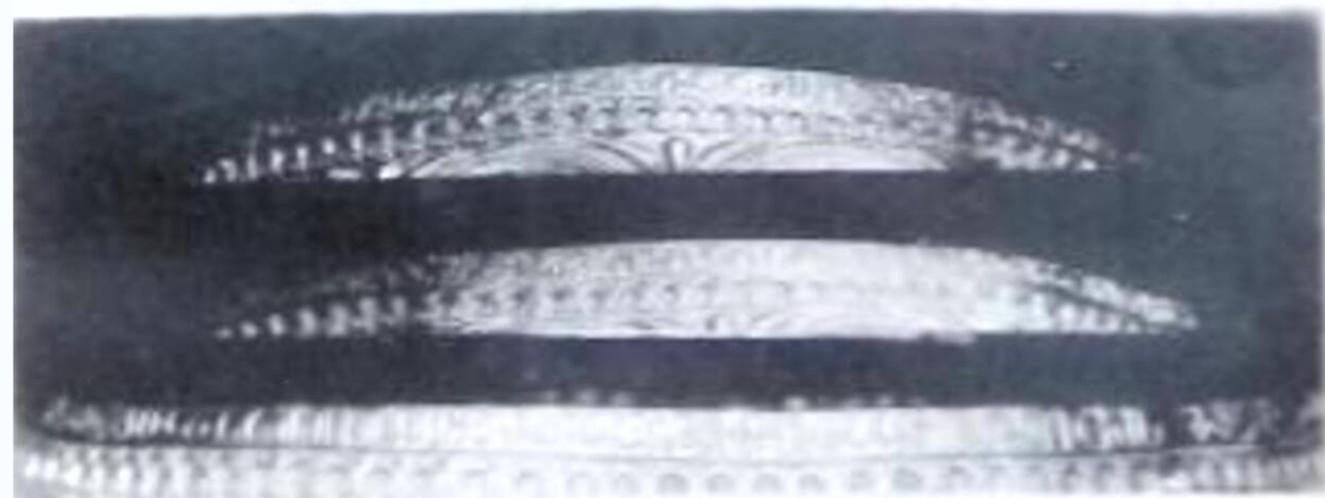
ბედიის ბარძიძის გამკეთებულ ხელოვან-ოქრომჭკიდულ ფიგურების გადმო-
 ცემა, რასაცვირფელია, არსებითად ტანისამოსის გადმოცემად იქვს გადატყულო.
 და მართლაც, თუ ქრისტესი, ღვთისმშობლისა და ყრმის ტანისამოსი გადმოცე-
 მულია მტკიცედ დადგენილ იკონოგრაფიულ სტრუქტურებში ბედიან და უკვლელად
 განმეორებული ტრადიციით, სამიგვიროდ მდგომარე ფიგურებზე, რომ არც
 ერთზე არ განმეორებულიყო დრამირება მუარისა. ოსტატი ცდილა გამოეყენე-
 ბინა მრავალნაირი ნაქრები შესახლებლობა, რომ მრავალნაირი წათი შეერთე-
 ბულობით მოეცა ფოგურების სიკაცხლის იერის მრავალსახეობა. აქ ოს-
 ტატს დამთავრებულ ერთიანობას უჩნის ხელების და ფეხების მდებარეობასა და
 მოძრაობას მიყოლებული, დანორჩილებული და მათთან შეერთებული ღენა და
 გაწყობა ტანისამოსისა და ნაოჭებისა. ასე განსაკუთრებით ერძევა ქრისტეს აქთ-
 იქით მდგომარეთა, იოანეს და იაკობის წიგოძელებული და გაფარსებული თითების
 ვესტები: ხოლო მთლიანად მათი ფიგურების მოძრაობას რითმულად ეძნუ-
 რება, შერბილებული და ეარიირებული სახით, იოანესა და იაკობის უკან მდგო-
 ში ორი ფიგურის მოძრაობა. სრულებით სხეანაირად არის გადმოცემული ღვთის-
 მშობლის იქთ-იქით მდგომი პეტრე და პავლე: ამათი მოძრაობა უფრო შეკავ-
 ბულია, უფრო ნაკლებად არის გამოვლინებული, მაგრამ სამიგვიროდ განსაკუთ-
 რებულად გაერთიანებულია ნიოქების მოძრაობასთან და ტანისამოსის ფორმას-
 თან (ნამეტნავედ ეს ზანს პავლებზე). მართალია, ორსავე ფიგურაში ეს ბილწეულია
 ანატომიის არსებითი შელახვით, მაგრამ სიერთა შიამბეჭდილების დაუნიანებ-
 ლად, ამ ორის უკან მიმღვენო ფიგურები მოპირდაპირე ჯგუფივით არ ეგრძელებ-
 ბენ გამოსახული ტილის მოძრაობას; ხოლო პეტრეს უკან დაყენებული ფიგურა
 (დამახინჯებული სახელით — ლებოხ), როგორც უცე იყო ზეით აღნიშნუ-
 ლი, წარმოდგენილია სრულებით განკრძობებულად. მთელ როგ შემთხვევებში
 ილაყიდანვე მიშეული ხელების გადმოცემის პარადელი ისევ 973 წლის იშანის
 ჯვრის ჯვარცმაში გვაქვს. როგორც ხელების გადმოცემაში მთელყოპ ოსტატს
 დანამაული ანატომიის წინაშე, ისევე ფეხების გამოსახულებაში — ამასთანვე
 თვალსაჩინოდ უფრო დიდი მოკულობით. თუ გავაყოლებთ თვალს ფეხთა სხვა-
 დასხვა გამოსახულებას, მოყვანილობის მხრივ საკლებით უმწიოს, შეიძლება და-
 ვადგინოთ ოსტატის ხელმძღვანელი ამოყანები და მიღწევების ხარისხი. უნდა
 ვთქვათ, რომ ტანისამოსებშიაც შეიძლება აქა-იქ აღინიშნოს ზათ ნამდვილ შე-
 საძლებულ მოყვანილობათა მხარა შეუცნობელობა (ან ულაროდლებოდ მიტოვება).
 მაგრამ ერთხელ კიდევ ეიმეორებ, რომ ოსტატი არ არის შემოვილი რეალური
 მდგომარეობის გადმოცემით, რომ დამახასიათებელია ეპოქის მთელი სკულპტურ-
 რული შემოქმედებისათვისაც. მის მუშაობას ახასიათებს ეპოქის მხატვრულ და

დგენითი გარდამავლობა, გარდამავლობა საერთო სულტურულ მონუმენტალობის გამოშვებულების ძიების მიმართულებით. მაგრამ ასეთი გამოშვებულება ისტატს ბევრში არა აქვს ვერ კიდევ ათვისებელი, ე. ი. ის ვერ კიდევ ხაფსებით არ აწარმოებს, საქებით არ განთავისუფლებულა ნახატისათვის დამახასიათებელი ხერხებისაგან რელიეფში, ხაზების მატერული დენისაგან, ისევე როგორც ხახვისმული ექსპრესიისაგან.

თუ თვალს შევამჩნიებთ ცალკეული ფიგურების მთლიან აგებულებაზე, უნდა წინასწარ ითქვას, რომ ყოველი ფორტოხურათი სტყუის, სინამდვილეს ამხანაჯებს, როცა ერთ სიბრტყეზე გადაიქვს მთელი გამოსახულება და გამოჩინებას იმ კარქტის, რომელიც იდამიანის თვალს იტყობს იგივე შეიქვს ხელაძირის სიმრგვლეების გამონახვით. ამიტომ, რომ ზევით მოყვანილ სიერთო ფორტოგადმონალებზე მჯდომარე ფიგურის ზევითა ნახევრის ნორმალურ პროპორციებთან შედარებით ქვეითა მოკლე ნახევარი უსამოვნოდ ედება თვალს. რომ ამ შიბეკვდილების თუნდაც ნაწილობრივი გამოსწორების შესაძლებლობა მოგვეცეს აღნიშნულ ფორტოგადმონალებთან შედარების გზით, ვაძლევთ მუორე ფორტოგადმონალებს, რომელიც შესრულებულია ფორტოაპარატის მიხედვითი შემოსის პარალელურად დაყენებით ჩვენს ბარძიბის ქვეითა ნაწილთან. აქ გრძობაშიც ცხადი ხდება მჯდომარე ფიგურის ქვედა ნაწილის პროპორციულად ზემო ნაწილთან. სამაგვიროდ იმევე დროს თვალს ხედება მდგომარე ფიგურების ტანის ქვედა ნაწილის მეტრისმეტრი სიგრძელზე. უშუალოდ სიერთო თვალის გადაყრით ეს სიგრძელზე, ასე ვთქვათ, ბარძიბის ნორმალურ მდგომარეობაში შეუძნეველია, რაკი ხელაძირის ქვედა ნახევარი ძირისავენ დაფერდებით მიმართება. შეიძლება ვეფიქრა, რომ ისტატმა ადრევე ვაითვალისწინა ეს შემოცლება და ამიტომ შევნიშებულად დააგრძელა იქ ფიგურება; მაგრამ ამას ვერ დავუშევრო, თუ თ ვთვხსნიებთ მთავარ, მჯდომარე ფიგურების დისპროპორციას, და თვალს ვადიუკლებთ V ხაჯუნის დაქლიუს და XI ხაჯუნის დაძლევის პრობლემას კედრობას სხვა ნაწარმოებებს. რომლებიც გვიჩვენებენ, რომ ფიგურის ივება, როგორც შეუძნებელი იმეცხა, სრულებითაც არ მდგომარე ხენა - მდგომარე თვალდახედვის არეში. პაროქათ, შეუძნებელია, რომ არ დავინახოთ. იმეცხა V-ში იგი აღნიშნულია ბედის ბარძიბის ფიგურების გამოსახულებაშიც. ვიხედროთ, როგორც გეომეტრიული სხეულის გაკვებიერება, სულტურის განყოფილებაში განთავისუფლების დაწყების ტაბოურ ვერბო მუხუბრული მანის. როცა ხელაძირა, როგორც ერთერთი შერი ხელაძირისა, იქნება თვლის გამონაფორმული იფხებები, შევნიშავს.

ბარძიბის ვახს შემოიკვებული თორმეტი ფიგურის იმეცხული გამონახულებანი ხელაძირის შევნიშებას დევრობსკულად, როგორც აღნიშნა. იმეცხულია შევნიშება, სხედრობა, ბარძიბის ასე ვთქვათ განის ნაწილებშიც ამხანაჯი ვა ვარძიბისა, რომც ვარძიბის სხედრობა, რომც მთავარი ივალს ამხანაჯი თ ვარძიბის დახეობებზე ვარძიბის ივებებს, რომლებიც თითო ცალკეულ შემოსებში შეიძლება ნორმალური იმეცხება. ეს ვა, რომ ვარძიბის ივალს

სვეტები იქ ტახტის ნაწილებადი გინოდან და ფეხობასე უწევნ მას, რომელიც ორსავე შემთხვევაში ასევე სხვადასხვანაირად გადმოცემულა, როგორც სხვადასხვანაირადია მართული ცარიქლებებიცა და მუთაქებიც. თავისი პრიმიტიულობით განსხვავებულს, იქ გამოყენებული მოტივების პარალელუბად გამოდიან იმავე ეპოქის კლური ძეგლები, ურბოდ სვეტები სალოლაშნურ ფირფიტებზე, ობუჯის სამწერობლის სახურავზე, ნაწილობრივ ძველი უჯარისასი¹ სვეტები, ტახტი „ბარებისა“ და სხვა სახეობრივი დეტალები სალოლაშნიდან. ჩვენი არქიტურის სვეტისთავები წარმოადგენენ ძლიერად გასადავებული პალატის თითქოს ორად გაყოფილს დამოუკიდებელ ნახევარს, ასევე როგორც ეს ობუჯის სამწერობლის სახურავზე ან როგორც უჯარისაში (ჩაქი) შესხული სამაკლებტის შეწირულობის გრეთოდის გამოსახულებებზე. კამარების ოდის სამკუთხედი ნაკვეთები შეესებულა მღაღი რელიეფის დამოუკიდებელი მართულობით, რომლის უახლოესი პარალელი გვხვდება ასევე ობუჯის სამწერობლის კუბოს სახურავზე. მთელი ამ ფიგურებიანი არქიტურის შესარჩობებისათვის მის შეუხვევით ვიდატარებულა ლავგაოდანი, ნაღისებური კამარებისაგან შემდგარი, ამ კამარების შებნის ადგილებს მოყახშით; თუ, რელიეფურად, თითქოს მამოკვეთბულია დანარჩენ მართულობაზე და უფარჯენს ახლეს თავისავე სიგანის გლუვ ოდეს, რომელზედაც მოთავსებულა შემწირულების წარწერა². ქვევით მთელი მოყახშილობა გამოჩნულია ოდესდაც სარგაზე მიმოქლონილ, ფეხისაგან მკორე გრებილი ნაღისით. იმგვარად სპეციალური სამკაულადი ნაწილები მოყახშილობისა, აგრეთვე ნისი საერთო დაცვალისა, ჩვენს ბარძიმზე მოცემულია როგორც პლასტიური და არა როგორც გრაფირებული ან ხევალით შესრულებული ნახატო, ე. ი. ამ მხრივდაც. თითქმის სავსებით, ჩვენი ოქროსკვედილი გადასულია დეკორაციული დადგენის ობად წესზე.

როგორც უკვე იღნიშნული იყო თავში, ბარძიმს სრულს არ მოუღწევია ჩვენამდე. როგორც გამოჟარკვიეთ, სრულს ბარძიმს XI ს. სავაუნებდისა. ე. ი. იმ დრომდისაც არ მოუღწევია, როცა, უკული მონაკლებების მიხედვით, მასთვის ახალი ფეხი გაკეთდი. ძველს ბარძიმს ფეხი მიმიგრებული ქუნიია, ე. ი. დამოუკიდებლად ვითილა დამუშავებული. მთელი მოყახშილობის ქვევითან შემწარჩოებულ ჩაღის ეკვრის მკორე, გლუვი, უსწოროდ შემოკვეცილი საღტე, რომელზედაც ვიკეთებულა ერთი მეორისაგან თანაბრიდ დამორებული ნახურეები, თითო-თითო თითოეული ფიგურის გასწერივ (ორი შოლოდ მარკოსის გასწერივია). საღტის ვირე ზედაპირზე ჩაღაც ნაკვეთები იშნევი, აღბათ დაკავშირებულ საღტებზე ჩამოცმულსა და გადარჩენილი ნახურეების საშეაღბით მიმოქლონილს ჯერ ძველ ფეხთან და შერბე მოგვიანოსთანაც. ლაპარაკი ორივე ფეხის მოყახშილობასა და შესრულებებზე შეკვიძლიან შოლოდ ვარაუდით, იმტომ რომ დიმიტრი ბაქოაძის წიერ ნანახი ობადი ფეხის აწუ-

¹ ეს ძველი წარწერის მიხედვით (თონა მონახულობა და მის ფიგურები?) დეტალურად ჩაში VI ს. და V ს. სვეტებისაგან ითვლება, რაც, ზემის ახით არ შეიძლება დასაბუთდეს ჩვეულები ფიგურების ან ლინია.
² ლავგაოდანის კამარების სიღრმეში ნახურეების არა ნახურეებო ზემ მიფიქრი ზემის ახით გაკეთებულნი, ე. ი. უკლები ზედაპირზე ნახურეების ან ნაწილს ახითა დადებულნი?

ჩილობაც კი არაა დატოვებული. მაგრამ წარსული საუკუნის 80-ან წლებში ილორში ინახებოდა მკორე ზომის მკორე ბარძიმი ისეთივე სქესისა და ზოგიერთი დეტალის მორთულობით, როგორც აქ განხილული ბარძიმი. სამწუხაროდ ამ მკორე ბარძიმის ბუდისა არა ვიცით რა და ერთადერთი მასალიდ მის ცაობაზე ხელში გვაქვს მისი რეპროდუქცია¹. ამ რეპროდუქციის წყალობით შეძლება ითქვას, რომ მკორე ბარძიმი დაახლოებით დიდი ბარძიმის ეპოქისაა, რომ მის ნაპირებზედაც, უკლი მონაკლებების მხედველი, იყო შემწირველების წარწერა. და მისი დეტალზე ნებას გვაძლევს ვთქვათ, რომ დიდ ბარძიმზედაც ჯერ იყო მოპრეგარი ფეხის ორნამენტური არე, თითქოს სულაპირი თვით ცაფრისა, რომლის ცენტრიდან უკვე ფეხი იწყებოდა. მკორე ბარძიმის ფეხი ბუდისებურია ბოვანობისაა უბრალოდ დასერილი კოვსისებური გლუვი სახეებით და შემოსიბობით (ლითონურად უკრედწოდებული ნიძვარით ანუ *potel-sat*-ით). ფეხის სისადავე ხელსაყრელიდ გამოაქოფეს ბარძიმის მორთულობას. მე ზგონია რომ ბაგრატის მიერ ბუდისათვის შეკვეთილ დიდ ბარძიმსაც ანალოგიური ფორმისა და დაცვაღვის ფეხი უნდა ქონოდა, რომელსაც ხელს უწყობდა ბარძიმის მორთულობის გამოვლინებას.

ქართული კედური ხელოვნების განხილული ძეგლი, ქართლოვითად ზუსტად განსაზღვრული X საუკუნის დამლევით, უკვე ცნობილი იყო ნახევარზე მეტი საუკუნით ადრე და ფოტოტრიპიური რეპროდუქციის სახითაც კი ზოგადი კუკასიის ძეგლითა შესწავლის მაშინ გამძლოდ გამოკემაში. ბევრით ადრე კიდევ მისი წარწერა წაიკითხა და გამოამხურია რუსული თარგმანის სახით დ. ბ. ბ. რაძემ. ამისდა მოუხედავიდ ბარძიმის რეპროდუქციის გამოკემაში არქიტექტორმა ა. მ. პავლინოვში არც კი იფიქრა, რომ მის წინ სწორედ წარწერით ცნობილი ბაგრატ III-ის ბარძიმი და აშკარად გამოაქადაგა იგი მოგვიანო ეპოქის, XVI-XVII საუკუნის ძეგლიდ². ამისი ანალოგიური ბუდუნების საკმარისად საგრძნობი რიცხვი შეიძლება ამოკეტილ იქნას იმ დროის უფრო მეტად აუტორიტეტული პირების ნაშრომებიდანაც, რომლებსაც ეხებოდა ქართულ კედურ

¹ E. ფოტოტრიპიური ცახელი VII. Материалы по археологии Кавказа-т III ცახში (1948 წ.). ცახელის შუა აფკლას, ამ ნაშრომებებს ეძღვრა კატეგორია, შესთავაზული სახით.

² Материалы по археологии Кавказа, издаваемые Московским археологическим обществом, том III, Москва 1903, стр. 17-18.

ძველებს. დღეს მდგომარეობა არსებითად შეცვლილა და სწენ სრულიად არ გვაკვირებს საქართველოში ამოღენა ძველი ძველების არსებობა. რომლებსგანაც ხერხდება ნათესაური გგულებს ზედგენა. და პირდაპირ. ბაგრატ III-ის ოქროს ბარძიში, ბუდიისათვის შეკვეთილი, ძალიან ყარგა განისხვავება. როგორც წარწერით ნახულები ეპოქის ოქრომჭედლობის წარმომადგენელი საქართველოში. თუ შევადარებთ მას ერთის მხრით 973 წლის იშანის ჯეირს, მეორე მხრით XI საუკუნის შეიწლების მარტვილის ჯეირს¹. რომლებიც ქართული პლასტიკის განვითარებაში ეტაპებად გველიანება. შეუძლებელია არ აღინიშნოს, რომ პლასტიკური ფიგურების გადმოცემა თითქმის სრულიად მოსკოლში ექსპრესიონის ამოკლებს: ფიგურები აღებულია თითქმის მთლიანად საერთო მხით, ხოლო მათი დაყენება თივისუფილ არუქე განუყოფელიად არის აგრეთვე მონუმენტალიზაციის ხერხი. მაგრამ პოლიან გვაშე და მასთან ცილვეული ასობის შებეძებზე ჯერ კიდევ არ შეიძლება ლაპროკი, ისევე როგორც შინიგანი მუქანისმის გადმოცემაზედა: თმების გადმოცემაში სწენ უხედავთ ჯერ ისეც ხატვითი ყაიღის სიჭარბეს, პლასტიკური ყაიღა ეს ურცვლდება მთლიად საერთო მხსებზე. საროსელის რაპორება და სიყვები, მარდალი, პარდაპირ ხახს აღირ უსუამენ ექსპრესიასა და ექსტებს. მაგრამ მიონე ჯერ არ ქველან მით ქვეშ დამალული ფიგურის პლასტიკური მოყვანილობის მამბილებლებად და სოგორთ შემახვევაში გველინებიან საესებით ჯერ ისეც. როგორც ხახთა გარყვეული დენის ნახატობანი. აშგეარად სწენ ბარძიშს სავსებით ყანონიარად ეპოჩის ორიაშუა აღვილი ორ პოლეს შორის: ერთის თივისი ექსპრესიული ხელოვნებით იშანის ჯეირი, რომელსაც მთლიად დიუნყია გაღისულა რელიეფური ნახატობიდან მონუმენტალურ პლასტიკისზე და მეორეა—მარტვილის ჯეირის ფიგურა. შუგანობილი როგორც პლასტიკური ორგანიზმი. სავსე მონუმენტალური გადმოცემის რეპრეზენტაციური სიდიდით. ამ ორიაშუა მდგომარეობით აიხსნება სწენი ოსტატის ფიგურების გადმოცემაში როგორც განხეყარებული თვისებანი, ისე პარდაპირი ნაელულოვანებანიც. აშგეარად თაროლი. განსახლავრული ისტორიული მონაცემების საფუძველზე, სახელდობრ XI საუკუნის 90-იანი წლები. დასტურდება აგრეთვე ძველს ზედარებათი ანალიზით.

ამ ძველს ისტორიული წარმოშობის გამოკვევის შესაძლებლობი და აღნიშვნა მინი ბუდიის ტაძრის საღაროს ეთიწილებად, გუბმარება ბავრატის ბეფობის ანონიშური ისტორიკოსის ისტორიული ცნობების გიგებაშიც, უნიიდან ცხადია, რომ ბაგრატს პოუპარეგებია ტაძარი, რი აქმა უნდა, მთელი სიჭირაო ჭურჭლით. რომელიც ისეთივე მაღალი მხატვრული ღირსებისა და ისეთივე ძვირფასის ლითონისა იწებოდა, როგორცაა ეს ბარძიში, შექმნილი ბაღასი, დაახლ. 920/-იანი და ძლიან მყროვი ოქროსგან. აქედან სავსებით გასაგებია და რეალურად გამოთლებულია ისტორიკოსის თითქმის პანეგორიკული გადაბეყვა. ის ვაუნყვას, რომ ბაგრატს თუგია ტაძარი ზედიში. რომ მას აქ დიუთარსებია ანალი სავსესიკობის ეთიწილი სხვა არსებულის

¹ მათი ყარგე და რეპროდუქციები თაღებულა საქართველოს ბუნების მამბის VI ტომში, ტფ. 1924

დაცულად, შეუწირავს „სოფელნი შრავილნი ყოველთა კვთა და ადგილთა“. გაუქვსთი ყველა იმით, რაც ეს აუკონებელი ყოფილა, მოუჭათია ყველანაირი სამკეთილთ და ბოლოს იძახის: „უკეთუ ვისმე ენებინ განცდად და გულსუბის-ყოფად სიმამლისათვის დიდებისა შეუობისა მისისა, პირველად განაცადოს სამკაული ბედიის ელესიისა“. უკველია ტამარი ვერ მოუდროდა თავის ზომებით და კომსოზიკიითაც, აგრეთვე თავისი დეკორაციული შორთულობით ბაგრატის შიერვე აგებულს ქუთაისის ტამართან, მაგრამ არ ჰაბოუვარდებოდა მას არც თავისი შინაგანი მოკაშპებით, როგორცაა მაგალითად სპეციილური არქიტექტურული სახატე შენაშენებნი, არც კედლის მბაგერობით და არც ძეგარფისი და შალილი ხელოვნებნი კურკლეულობით, რომლის ნაშთიც განხილულ იქნა ზეით. ეინ იცის, იგი იქნება სჯობდა კიდევ ოდესღაც ქუთაისის ტამარს: ტამარი გარდაცული ბაგრატი ხომ სახელდობრ ბედიიზია დასაფლავებული. ამგვარად ლეენი ბარძიში წარმოადვენს განსაკუთრებულ ძეგლს. როგორც თავისი მბატურული, ისე ისტორიული მნიშვნელობითაც.

XI. 1938